

VOORAF

Dick de Jong

Het is intussen voorjaar geworden. Dit betekent dat de sneeuwkllokjes, die in de vorige editie van Boer & Hoeve zo'n dominante plek innamen ook uit de boerentuinen zijn verdwenen. Overal is hun plek ingenomen door eerst de krokussen, later de narcissen en inmiddels de tulpen. Maar ze 'zeggen' allemaal hetzelfde: er komt nieuw leven aan. Het leven op de boerderij en op de boerenerven gaat er weer anders uitzien. Alles komt in het teken van de komende zomer, vandaar ook de toepasselijke naam 'voorjaar'; het eerste deel van het jaar.

BOERDERIJEN IN DE KRIMPENERWAARD

C.L. van Groningen

INLEIDING

In 1995 verscheen een deel van 'De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst'. Dit keer De Krimpenerwaard. Opnieuw heeft mevrouw Catharina L. van Groningen een belangrijk werk toegevoegd aan de serie die grofweg de 'Geïllustreerde Beschrijving' wordt genoemd, maar tegelijkertijd een schat aan informatie bevat. Onderstaand laten we haar graag aan het woord.

BOERDERIJEN

In de jaren negentig van de vorige eeuw schreef mevrouw van Groningen het volgende. De grootste groep van historische gebouwen in de Krimpenerwaard wordt door de boerderijen gevormd. De laatste vijftig jaar is de aard van het boerenbedrijf sterk veranderd. Om de ontwikkelingen in de agrarische sector bij te houden vonden in hoog tempo wijzigingen, verbouwingen en uitbreidingen plaats die over het algemeen geen rekening hielden met de historische waarde van oude constructies. Daarnaast is een groot aantal bedrijven inmiddels aan een agrarische

functie onttrokken. In plaats van een boerderij met haar duidelijk afgebakende woon- en werkfuncties ziet men een gebouw dat door de nieuwe bewoners geheel tot woonhuis is ingericht. Bedrijfsruimtes als kaaskamers en spoelruimtes, melkkelders, stal en tas had men niet meer nodig. Men paste ze aan de eisen van modern wooncomfort aan. Soms met gevoel en terughoudendheid, vaker echter op tamelijk rigoureuze wijze, zodat alleen de gebinten in de voormalige stal nog indicaties geven over de oude indeling. Een ander probleem waarmee wij werden geconfronteerd is dat bij sommige restauraties een boerderij zodanig 'oud' gemaakt werd dat de leek niet meer kan onderscheiden wat er nu oorspronkelijk tot de boerderij behoorde en wat aan het brein van de restaurerende eigenaar of architect is ontsproten. Schouwen werden bijgemaakt of verplaatst, tegeltableaus van elders werden ingebracht, balklagen omgedraaid, 17de eeuwse consoles en korbelen bijgemaakt. Restauraties kunnen zo op verschillende manieren desastreuze gevolgen hebben voor de geschiedenis van een gebouw.

INTERNE HERINDELING

De gevolgen van de (bedrijfs)veranderingen zijn binnen en buiten waarneembaar. In de boerderijen werden vertrekken heringedeeld en aangepast aan het aantal gezinnen dat een boerderij bewoonde. De grote, tochtige schouwen en de bijbehorende tegelwanden en schoorsteenboezems op zolder werden afgebroken in verband met een andere functie van het vertrek of door de introductie van moderne kachels. Plafonds

werden afgetimmerd. In de kelders verdwenen de pekelpakken, werden de vloeren verhoogd en plafonds veranderd. In de stal werden karnmolens verwijderd, pompen werden buiten gebruik gesteld, groepstallen werden dichtgegooid. De opstallen op het erf kregen in voorkomende gevallen nieuwe functies, de overbodige werden afgebroken. In Bergambacht is dat bijvoorbeeld erg duidelijk te zien. Waren er in de jaren zestig van deze eeuw (20^e) nog heel wat hoge tweebeukige houten schuren te vinden achter de boerderij, die dienden als stal en als hooiopslag, in 1994 blijkt een fikse aantal verdwenen te zijn, zeker bij niet meer als zodanig in gebruik zijnde boerderijen.

OUDERDOM

Hoewel de geschiedenis van de boerderijbouw in de Krimpenerwaard tot in de tijd van de ontginningen valt te traceren, dagtekenen de oudst aangetroffen exemplaren of onderdelen daarvan pas uit de late 16^e eeuw. Dit heeft enerzijds te maken met het toegepaste bouw materiaal, vóór de 16^e eeuw van vergankelijke materialen als hout, leem en riet, maar ook met veranderingen in de bedrijfsvoering, zoals de overgang naar melkproductie, waardoor de behoefte aan een anders gebouwde en ingerichte boerderij manifest werd. Vooral na het midden van de 19^e eeuw is een groot aantal boerderijen gemoderniseerd. Dit houdt in dat zij òf in gedeelten vernieuwd werden, òf dat er op een oude plaats een geheel nieuw bedrijf gezet werd. In het eerste geval handhaafde men dan in de regel het voorhuis en bouwde een nieuwe stal. Een verdere modernisering kon inhouden dat zij van buiten van nieuwe gevels voorzien werden en van binnen anders ingedeeld. Vooral in Stolwijk ziet men dat er nieuwe gebouwen op een oude plaats gezet zijn. De boerderijen

langs de Beijerscheweg, Zuidbroek, Achterbroek, Benedenkerk en Bovenkerk zijn alle vrij jong. De meeste zijn van na 1850. Veel boerderijen hebben een gevelsteen in voor- of zijgevel waarin het bouwjaar gehakt staat. Vanaf het midden van de 19^e eeuw komen die stenen voor. Een enkele boerderij is door bakstenen in het metselwerk gedateerd (Haastrecht Provinciale weg Oost 15 uit 1658).

Steen op gevel van Beijerscheweg 69-71 uit 1900.

AARD DER BEDRIJVEN

De boerenbedrijven in de Krimpenerwaard zijn weidebedrijven. Bij de historisch-geografische inleiding kwam naar voren dat reeds sedert de 16de eeuw hier steeds minder sprake was van akkerbouw. Door de voortdurende daling van het maaiveld werd deze vorm van grondgebruik steeds moeilijker, zodat men, noodgedwongen, op veeteelt overging. Het kleinschalige gemengde bedrijf maakte plaats voor veehouderij en, als een afgeleide daarvan, de productie van kaas en boter. In heel Holland vonden zuivelproducten vanaf het midden van de 16^e eeuw in toenemende mate aftrek in de groeiende steden. Vooral in het centrum van de Krimpenerwaard werd de kaasmakerij na het midden van de 19^e eeuw de belangrijkste bron van inkomsten. De weerslag van al deze bedrijvigheid vindt men terug aan de gebouwen in het voorkomen, de indeling en het gebruik van de vertrekken.

Vanaf 1600 groeide daarnaast de vraag naar hennep, met als voornaamste producten touw en zeil, ten behoeve van de scheepvaart. De boeren op de kleistroken langs de rivieren profiteerden daarvan. De armere landen in het binnenland konden het met de bemesting veel minder goed bijbenen. Daar hield men het voornamelijk bij de veehouderij. De hennepakkers vereisten een zeer intensieve bemesting om verzekerd te zijn van een zo groot mogelijke productie. Het land werd daartoe bemest met een mengsel van stalmest en bagger uit de sloten. De noodzaak van een grote veestapel was dan ook het gevolg. Voor de hennep en het hooi was opslagruimte nodig waartoe grote (houten) schuren aan of naast de boerderij gebouwd werden. Na 1850 liep de productie van hennep sterk terug om uiteindelijk geheel te verdwijnen.

SITUERING EN VERSPREIDING

De boerderijen komen voor door de hele Krimpenerwaard. Zij liggen over het algemeen haaks op de kop van de kavels in lange ononderbroken reeksen. Slechts een enkele ligt evenwijdig met de weg. De belangrijkste linten treft men aan langs de rivieren de Lek, de Hollandsche IJssel en de Vlist en langs de gegraven, min of meer oost-west lopende weteringen in het binnenland. Daar zijn de volgende reeksen te noemen: ten oosten van Bergambacht liggen de in elkaar overgaande boerderijlinten Bovenberg en Tussenlanen en ten westen Benedenberg en Zuidbroek. Noordelijk hiervan liggen Schoonouwen en Koolwijk die van elkaar gescheiden zijn door de noord-zuid lopende Provinciale weg. Ten oosten van Stolwijk bevindt zich het lint Bovenkerk, ten westen Benedenkerk - Benedenheul dat met een bajonet overgaat in de agrarische bebouwing van Berkenwoude: Oosteinde en Westeinde. Ten noorden daarvan vindt men Het Beijersche en Achterbroek met aanvankelijk alleen door daglonerswoningen onderbroken reeksen boerderijen. Pas na de Tweede Wereldoorlog heeft er verdichting van de bebouwing plaatsgevonden, met name in de dorpen.

De boerderijen zijn met de voorgevels naar de weg gericht. Langs de rivieren liggen zij vrijwel steeds binnendijks. Alleen bij een zeer brede uiterwaard als bij Boven-Haastrecht treft men (jongere) boerderijen aan op de gronden tussen de dijk (thans Provinciale weg) en de rivier. Bij de Vlist, Bovenkerk, Benedenkerk, en het Beijersche loopt aan beide zijden van het water een weg waar de boerderijen aan liggen. Bij andere weteringen kan maar aan één kant van het water een weg lopen. De door het water gescheiden erven worden bij de opritten door een brug of een dam met duiker overkluisd.

EEN GEKNOTTE BOOM GEEFT VEEL BRUIKBAAR HOUT

'Verminking', oordeelde een Amerikaanse over een rij knotwilgen langs een poldersloot. Ze kon het karakteristieke cultuurbeeld niet waarderen. 'Waar dient het voor, dat amputeren van boomtakken?'.

WILGEN (SALIX ALBA) hóéf je helemaal niet te knotten. Ze bestaan al miljoenen jaren langer dan wij en deden het al die tijd prima. Een nooit-geknotte wilg zal uitgroeien tot een majestueuze boom van zo'n 20 meter hoog. Je ziet ze soms als 'schietswilgen' langs de grote rivieren staan. Ook de bekende treurwilg is een niet-geknotte *Salix alba*, maar dan in een variant met neerhangende takken.

Als je de top van een jonge wilg afzaagt op zo'n twee meter hoogte, dan ontspruiten op die plek al snel tientallen nieuwe takken, of wilgentenen. Als je die elke twee, drie jaar helemaal afzaagt, zullen er steeds opnieuw scheuten gaan groeien tussen de stompen in.

Zo stapelen de stompen zich op en ontstaat de typerende knot. De scheuten groeien razendsnel: al na een jaar zijn ze een paar centimeter dik, na drie jaar al gauw tien tot vijftien.

Vroeger knotten mensen wilgen om mooi hout te verkrijgen. De lange, sterke, soepele wilgentenen zijn ideaal om manden of schuttingen van te vlechten. De dikkere takken gingen naar de klompenmaker of timmerman.

DUIZEND JAAR OUD

Een knotboom produceert meer hout dan een boom die je niet knot. Daarom knotten mensen al duizenden jaren ook andere bomen, zoals haagbeuk en eik: het bekende hakhout. Daarbij sneden ze de bomen vlak boven de grond af, waarna ze jaarlijks brandhout konden oogsten van de zogeheten stobben. Op de Veluwe vonden onderzoekers levende stobben van minstens duizend jaar oud.

Tegenwoordig knotten mensen vooral omdat ze de knotvorm mooi vinden: die past bij ons cultuurlandschap. Daarnaast dragen knotbomen bij aan de biodiversiteit. Er broeden vaak vogels in, zoals eenden en ooievaars. Oudere knotten vormen een bijzonder micro-ecosysteem waarin veel insecten en andere ongewervelden wonen, en soms zelfs reptielen en amfibieën. Stokoude, holle knotbomen bieden onderdak aan holenbroeders en marterachtigen.

Niet alle boomsoorten zijn te knotten. Sommige gaan dood als je ze rigoureus afzaagt. Wilg, eik en haagbeuk kunnen er prima tegen, net als linde, populier, es en esdoorn. De verklaring daarvoor ligt in hun cambium: de cellaag vlak onder de bast die zorgt voor de boomgroei. Bij alle boomsoorten liggen daarin de beginselen van blad- maar ook takkenknoppen. Knotbomen

hebben relatief veel van die laatste, overal verspreid in hun cambium. Die knoppen zijn piepklein en inactief. Ze liggen te wachten op een trigger om te 'ontwaken' en uit te groeien tot een zijtak.

DRIE PLANTENHORMONEN

Die trigger is een samenspel van minstens drie plantenhormonen, waaronder auxine, dat op zijn beurt onder invloed staat van bijvoorbeeld stress en beschadiging. Na het afzagen van een top of zijtak kantelt het evenwicht van hormonen die elkaar – en de knopgroei – onderdrukken, waarna een knop-in-aanleg ontwaakt en uitgroeit tot een zijtak.

Een jonge knotwilg die je niet langer knot, kan nog vrolijk uitgroeien tot een vrij natuurlijk ogende wilg. Een ouder exemplaar zal daarentegen ten onder gaan aan het gewicht van zijn takken. De knot gaat scheuren, regenwater sijpelt naar binnen en het hout gaat rotten: het begin van het einde.

KNIEBOOMSTENEN

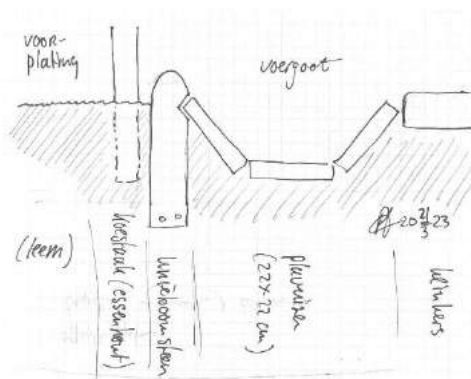
Een lezer van de nieuwsbrief stuurde laatst een foto met de vraag wat voor bijzondere steen hierop te zien is. Dit zijn knieboomstenen. Deze zaten in de koestal rechtop ingemetseld tussen de voorplating en de voergoot. Dus waar de koeien met de voor knieën tegen aan lagen. In het verleden lag daar een echte houten knieboom. Dit is de stenen opvolger daarvan.

De stenen zijn zo lang omdat ze diep ingegraven zaten tegen het omduwen of kantelen. Het keepje zat aan de voorkant (voergang) zodat daar een plauvis ingestoken kon worden voor de verharding van de voergoot. Er bestaan ook uitvoeringen zonder keep, dus met alleen een halfronde bovenkant.

Ze waren tegen elkaar aan gemetseld en gevoegd, dus dat verklaart de specie aan de bovenkant. Op de foto zijn twee gaatjes in de steen te zien. Welke functie die hadden, is niet bekend. Mogelijk dat daar een ijzerdraad doorgestoken was voor meer stabiliteit tijdens het plaatsen van de stenen voordat ze ingegraven waren.

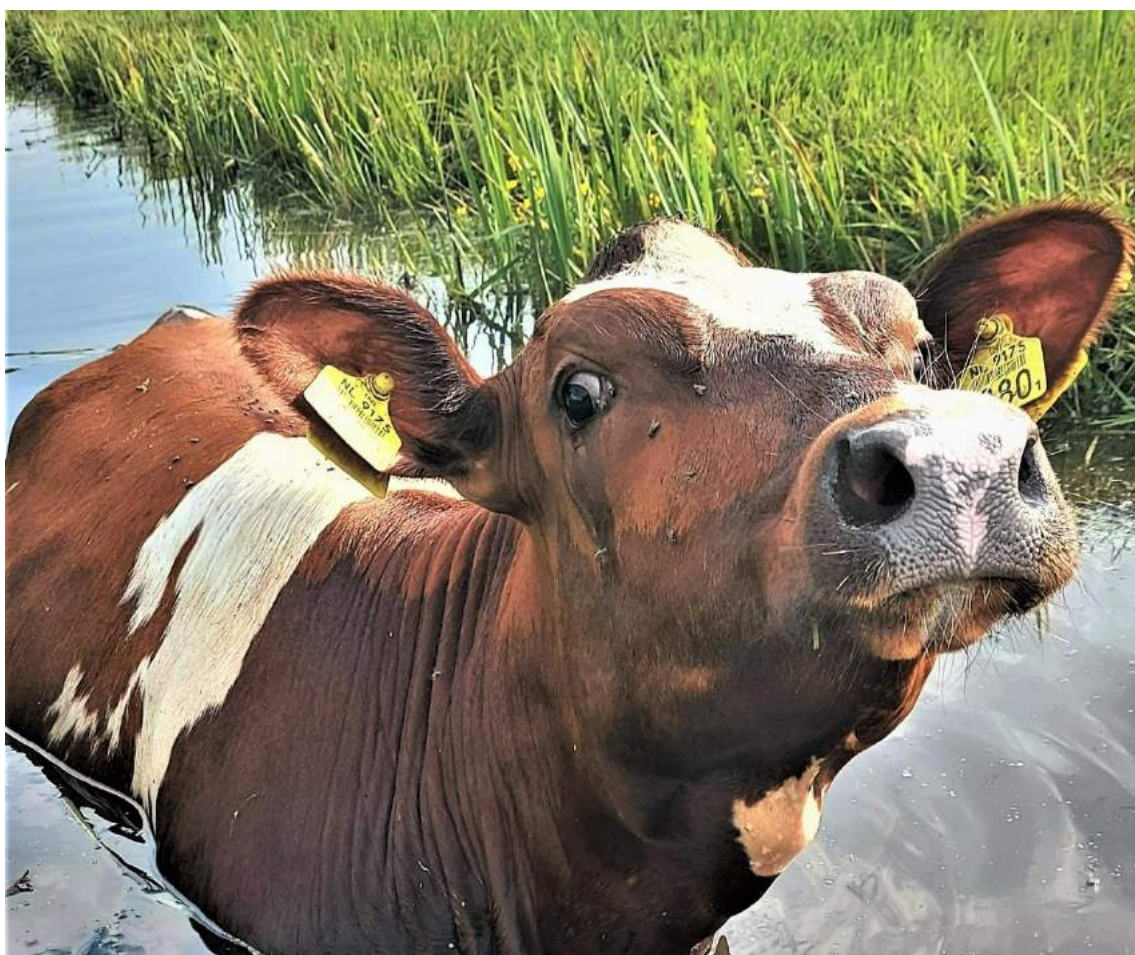
Een bijzonderheid bij knieboomstenen is dat ze in Alblasterwaard-Vijfheerenlanden altijd grijs gesmoord zijn en in Schieland en Delfland altijd rood terracotta. Deze rode varianten hebben doorgaans geen inkeping.

(Uit: Nieuwsbrief historie Grofkeramiek no. 41 jan. 2014).

voergoot met knieboomsteen

KOE IN NOOD

Eind vorig jaar is het project Denkend aan Holland afgesloten. Dat was een project van Groen Verbindt, wat onder meer werd opgepakt door De Hâneker. Onderdelen van dat project was twee keer een fotowedstrijd, in 2018 en in 2021/22. Uit de vele inzendingen kwamen tal van elementen naar voren die te maken hebben met het boerenbedrijf en het boerenlandschap. Sommige foto's waren erg vindingrijk, zoals de hierboven afgebeelde: een koe te water. De foto is gemaakt door Corrie Noordergraaf.

BOUTADE

O land van mest en mist, van vuilen, kouden regen,
Doorsijperd stukske grond, vol killen dauw en damp,
Vol vuns, onpeilbaar slijk en ondoorwaadbare wegen!
Vol jicht en paraplues, vol kiespijn en vol kramp

O saaie brij-moeras, o erf van overschoenen,
Van kikkers, baggerluif, schoenlappers, moddergoën,
Van eenden groot en klein, in allerlei fatsoenen,
Ontvang het najaarswee van uw verkouden zoon!

Uw kliemerig klimaat maakt mij het bloed in de aderen
Tot modder; 'k heb geen lied, geen honger, vreugd noch vreê.
Trek overschoenen aan, gewijde grond der Vaderen,
Gij – niet op mijn verzoek – ontwoekerd aan de zee.

Nov. 1851. P.A. de Génestet (1829-1861)

UITGAVEN VAN B&E AKV

Boer en Boerderij
€ 35,00

Hoeve, hofstee,
herbestemming € 14,95

Het behouden waard
€ 14,95

De Stee van Saan van Pietere €
14,95

DE KOE IN DE KUNST

Tekening van een boerenscene,
getiteld 'de maand april' van
Pieter Molijn (1595-1661).
Werk van de Noord Nederlandse
School

UITGEVER:

BOERDERIJ & ERF
alblasserwaard - krimpenerwaard - vijfheerenlanden

secretariaat: Sluis 57
2964 AT Groot-Ammers
06-53759618
secretariaat@boerderijnerf.nl
www.boerderijnerf.nl

REDACTIE & SAMENSTELLING:

LA CARRIOLA

tekst & advies

Dick de Jong | Buitendams 51
3371 BA Hardinxveld-Giessendam
06-22845889 | djtekst@planet.nl